

HET SPROOKJES-ONDERZOEK DER FINSCHE SCHOOL (Methode en Resultaten)

DOOR

JAN DE VRIES.

Zoolang het onderzoek der volksoverleveringen niet geschiedde volgens een betrouwbare, eigen methode, werd het verzamelde materiaal meestal dienstbaar gemaakt aan het adstrueeren van een theorie, die zelve opgesteld was op grond van eenige aprioristische algemeene overwegingen. Het aantal varianten, waarmede men arbeiden moest, was aanvankelijk nog zoo klein, dat daarop zonder bezwaar de gewone literair-historische methoden konden worden toegepast, men beschouwde dan de opgeteekende varianten als een soort teksten, die men met andere gelijksoortige te vergelijken had, opdat men een oertekst en een filiatie der overgeleverde redacties zou kunnen vaststellen. Op het eind der 19de eeuw groeide echter het folkloristische materiaal dusdanig aan, dat van elk sprookje de varianten bij tientallen, ja honderdtallen te tellen waren, uit alle deelen der wereld bijeengebracht. In dezen chaos kon de literair-historische methode geen orde brengen, daar zij was opgebouwd uit ervaringen, opgedaan bij het onderzoek van poëtische schepingen, die het stempel droegen van een persoonlijkheid.

Hoe geheel anders was het met de sprookjes! Indien men den vorm eener overlevering in een bepaald geografisch gebied meende te kennen en dezen als uitgangspunkt eener vergelijking met andere, eveneens gelocaliseerde redacties wilde gebruiken, dan kon er in eens een nieuwe optekening gemaakt worden, die van den tot nu toe bekenden vorm ter plaatse geheel afweek en daarentegen overeenstemde met een redactie, die op een afstand van duizenden kilometers was opgeteekend. Waar bleef nu het vaste type, dat men had meenen te onderkennen? In de plaats van een zeker aantal onveranderlijke grootheden, wier onderlinge verhouding een vergelijkend onderzoek zou kunnen bepalen, vond de vorscher een onderling samenhangende, maar toch uiterst veranderlijke overleveringengroep: men had geen teksten, maar varianten.

De literair-historische methode hecht er groote waarde aan, als in twee, geografisch of chronologisch gescheiden teksten een zelfde

bijzonderheid voorkwam; dit kon immers een bewijs van verwantschap zijn en tevens een aanwijzing, hoe de grondvorm van beide overleveringen geweest moest zijn. In een folkloristisch onderzoek gaat dit echter lang niet altijd op. Door zijn bevangenheid in de zienswijzen der literair-historische methode kon Panzer er toe komen waarde te hechten aan de volgende overeenstemming tusschen het Angelsaksische Beowulf-epos en een Siciliaansch sprookje: in het eerste doet de demon Grendel bij zijn nadering de deur open, in het laatste springt de deur open, als de wilde man aankomt.¹⁾ Iedere onbevangen lezer zal onmiddellijk inzien, dat de vergelijking van deze beide details in geen enkel opzicht den oorspronkelijken samenhang der beide overleveringen kan bewijzen; hier schuilt een methodische fout. Maar moet nu deze overeenstemming gewraakt worden, alleen op grond van de omstandigheid, dat de twee bronnen geografisch zoo ver uiteenliggen? Zeker niet, want het komt meermalen voor, dat eenzelfde trek op zeer verschillende plaatsen is opgeteekend. In sprookjes van de Kabylen, de Arabieren in Egypte en in het bergland van Dofâr in Zuid-Arabië wordt verteld, dat de zon doorbreekt als een meisje lacht, een regenbui losbarst als zij weent. Maar ditzelfde treffen we ook aan bij de Roemenen van Transsylvanië. Hier is van toeval geen sprake, vooral niet, daar er overeenstemming tusschen een Transsylviaansch en een Berber-sprookje is vastgesteld, die een eigenaardige combinatie van motieven betreft.²⁾ Een samenhang, die historisch te verklaren is, blijkt hier dus wel degelijk tusschen twee op zeer grooten afstand van elkaar opgeteekende overleveringen te bestaan.

De fout van Panzer was vooral deze, dat hij niet genoeg gelet had op den organischen bouw van het door hem onderzochte sprookje en op de plaats, die de verschillende motieven in het geheele complex innamen. Hij had bovendien te zeer tekst met tekst vergeleken, en er niet opgelet, dat elk overleveringsgebied zijn eigen stempel op het sprookje drukken kan. Bij het toenemen van het materiaal bleek, dat een willekeurig vergelijken van motieven in geografisch gescheiden redacties tot de allerzonderlingste conclusies moest leiden, en dat men dus de overlevering in groepen moest verdeelen, die in zichzelf een zekere eenheid vormden. Bij het onderzoek der varianten van het Kalevala-epos, was Julius Krohn er reeds toe gekomen het overstelpend-rijke materiaal te schiften naar de verschillende districten, waar de redacties waren

¹⁾ Fr. Panzer, Studien zur Germanischen Sagengeschichte I Beowulf blz. 265, vgl. R. C. Boer, Die altenglische Heldendichtung I Beowulf blz. 14.

²⁾ Zie Cosquin, Les Contes Indiens et l'occident blz. 201—202 en Etudes Folkloriques blz. 478—480.

opgeteekend, en op dezen weg zijn de Finsche folkloristen verder gegaan.¹⁾

Zoo deden de eischen, die het materiaal aan den onderzoeker stelde, de geografisch-historische methode ontstaan, die door de Finsche geleerden Kaarle Krohn en Antti Aarne werd geformuleerd en bevestigd. Zij splitsten het bonte mengelmoes der varianten in een aantal groepen, die ieder de overleveringen van een ethnografische eenheid omvatten. Naast deze horizontale doorsnede van het materiaal moest er ook een verticale zijn, om de overleveringen, die chronologisch tot verschillende tijdperken behooren, te onderscheiden. Op deze manier werd als een geheel in het onderzoek behandeld, wat ook genetisch samen hoorde. En door den nadruk te leggen op het traditioneele verband, waarin elke opteekening geplaatst was, vermeed men het gevaar, aan toevallige overeenstemmingen tusschen ver uiteengelegen varianten te groote waarde te hechten.

Het eerste werd deze nieuwe methode door Kaarle Krohn toegepast in zijn onderzoek van de dierfabels. In 1887 verscheen het eerste deel van zijn Tutkimuksia Suomalaisten Kansansatujen alalta, waarin hij de vosverhalen behandelde, na eerst in een uitvoerige inleiding de mijlpalen van het oudere onderzoek te hebben aangewezen. Op dit baanbrekende werk liet hij in 1889 volgen „Bär (Wolf) und Fuchs, eine nordische Thiermärchenkette” (Journal de la Société Finno-Ougrienne VI) en in 1891 „Mann und Fuchs”. Het zou nu nog geruimen tijd duren, voor het eigenlijke sprookje op deze wijze onderzocht werd; de eer dit het eerst gedaan te hebben, komt toe aan Antti Aarne, die in 1908 zijn „Vergleichende Märchenforschungen” als het 25ste deel der Mémoires de la Société Finno-Ougrienne publiceerde. En door zijn talrijke volgende onderzoekingen op dit gebied is Aarne de leidende figuur in de geografisch-historische methode van sprookjesonderzoek geworden.

Er is geen ander volk ter wereld, dat zoo een buitengewoon groot aantal folkloristische opteekeningen bezit als het Finsche (en het met hen verwante Eestnische) volk. Onophoudelijk is men in alle landstreken blijven verzamelen, zoodat men een materiaal van duizelingwekkenden omvang verkreeg. Als Aarne in 1913 zijn studie over „Die Tiere auf der Wanderschaft” schrijft, heeft hij tot zijn beschikking ruim 200 Finsche varianten op een totaal van ruim 400 uit alle deelen der wereld. Uit den aard der zaak zijn een zeer groot deel van deze varianten aan elkaar volkomen gelijkkluidend, zoodat onze kennis er niet door wordt uitgebreid. Ze wordt er echter wel door bevestigd, want bij zoo een overvloedig documen-

¹⁾ Voor meer bijzonderheden zij verwezen naar mijn opstel „De Wetenschap der Sprookjes” in „Vragen des Tijds” 1924, blz. 319—349.

tatie-materiaal is een argumentum ex silentio volkomen gewettigd.

De Finsche vorscher, die in zijn eigen land zoo een rijk materiaal vond, verlangde natuurlijk daarnaast zoo veel mogelijk varianten uit andere landen te plaatsen; maar evenals de Finsche sprookjes voor een groot deel alleen in handschrift bestaan en berusten in openbare boekerijen, zoo was ook van andere volken slechts een gering gedeelte gepubliceerd. Men moest trachten zich in verbinding te stellen met folkloristen uit andere landen, om van dezen inlichtingen over de daar opgeteekende varianten te verkrijgen. Maar dit was niet gemakkelijk. In 1908 klaagde Antti Aarne: „Als Proben russischer Märchen benutzt man eine solche beinahe hundert Jahre alte Sammlung wie Dietrichs „Russische Volksmärchen“ (Leipzig 1831) oder Ralstons „Russian folktales“ (London 1873) und die finnischen Märchen, die allerdings grossenteils nur handschriftlich vorliegen, sind überhaupt nicht bekannt. Viel Material entgeht auf diese Weise dem Märschensforscher. Im höchsten Grade wünschenswert wäre es, dass der Märschenschatz der verschiedenen Völker allen Forschern als gemeinsamer Besitz leicht zugänglich gemacht würde.”

Om dit laatste niet een pium votum te doen blijven, was een organisatie van de folkloristen in de verschillende landen noodig. In 1907 was het initiatief genomen tot het stichten van een verbond van folkloristische vorschers, de Folklore Fellows, die zich als doel stelden

- a. het toegankelijk maken van folkloristisch materiaal uit de verschillende landen aan de onderzoekers en het uitgeven van catalogi van zulke verzamelingen;
- b. de uitgave van wetenschappelijke publicaties van folkloristisch materiaal in een gemakkelijk toegankelijke taal te bevorderen.

Hiermee was de organisatie geschapen, die het noodzakelijke contact tusschen de vorschers tot stond kon brengen. Wanneer men uit een bepaald land de varianten van een sprookje wenschte te bezitten, kon men zich wenden tot den vertegenwoordiger der F. F. daar ter plaatse en door diens bemiddeling tegen een vastgesteld laag tarief afschriften en uittreksels laten maken. In dit opzicht werkt het instituut uitmuntend, en ieder die zich voor een folkloristisch onderzoek om inlichtingen tot de F. F. gewend heeft, zal met de grootste dankbaarheid voor de zoo belangeloos geboden hulp vervuld zijn. Het is slechts te betreuren, dat deze organisatie niet overal gevestigd is, en dat er sedert het uitbreken van den wereldoorlog niet veel voortgang in dit internationaal samenwerken is gekomen. Vooral Zuid- en West-Europa bereiden den onderzoeker herhaalde-

lijk teleurstellingen en hij kan het uitblijven van inlichtingen niet altijd toeschrijven aan het ontbreken daarvan.

De vereeniging der F. F. heeft echter het door haar gestelde doel trachten te bereiken, door het uitgeven van een reeks publicaties onder den naam F. F. Communications. Van 1910 tot nu toe zijn er reeds 55 afleveringen verschenen, een bewijs voor den ijver en de offervaardigheid waarmede de Finnen deze wetenschap gediend hebben. Want zonder den steun van de Finsche Academie van Wetenschappen zou dit grootsche werk in deze weinige en daarbij zoo moeilijke jaren niet volbracht zijn. De redactieraad bestond aanvankelijk uit Johannes Bolte te Berlijn, Kaarle Krohn te Helsinki, Axel Olrik te Kopenhagen en C. W. von Sydow te Lund. Sindsdien is de samenstelling iets gewijzigd door het overlijden van Olrik en het toetreden van Walter Anderson te Dorpat en Knut Liestøl te Oslo.

De F. F. Communications zijn van zeer uiteenlopenden aard. Aanvankelijk werden een groot aantal catalogi uitgegeven, die de onderzoekers op de hoogte stelden van het aanwezige variantenmateriaal. Daartoe was een systematische indeeling der sprookjes een allereerste vereischte, en als een der eerste publicaties verscheen dan ook van de hand van Aarne het onmisbare „Verzeichnis der Märchentypen” (F. F. 3). Hoezeer de Finsche school hier voortbouwde op het werk van anderen, met name van de Deensche geleerden Grundtvig en Olrik, blijkt uit de publicaties die aan dit Verzeichnis voorafgingen, en wel een catalogus van de „Danske Folke-minde-samling” (een rijke collectie die na het overlijden van Olrik door Hans Ellekilde bestuurd wordt) en „The System of Tales in the Folklore Collection of Copenhagen” (F. F. 1 en 2). Het door Aarne op grond van Grundtvigs systeem ontworpen typenregister, waarvan het gebruik vergemakkelijkt is door een concordans met de sprookjesverzamelingen van Grimm, Grundtvig, Afanasjew, Gonzenbach en Hahn (F. F. 11), is uit den aard der zaak niet meer dan een voorloopig ontwerp. Als men het vergelijkt met de eerste poging, die Hahn in zijn „Griechische und Albanesische Märchen” deed, dan ziet men echter, hoe groot de vooruitgang is tot de verwezenlijking van een werkelijk universeel typenregister. De grootste moeilijkheid was wel deze, dat het aantal typen en ondertypen vrijwel onbeperkt is, zoodat Aarne op grond van de voornaamste gedrukte verzamelingen en het volledige Finsche materiaal wel een zeer uitvoerige lijst kon opstellen, maar dat elk volk uit eigen overleveringen daaraan een reeks nieuwe typen zou kunnen toevoegen. Om dit mogelijk te maken, heeft Aarne een groot aantal nummers blanco gelaten, die dus bij gebleken behoefte kunnen worden ingevuld. Aldus kon haast automatisch het definitieve register tot stand komen. Het gevaar blijft echter bestaan, dat verschillende folkloristen, bij het

invoegen der hun bekende typen, dezelfde getallen voor verschillende sprookjes zullen kiezen. In de toekomst zal een nieuwe ordening van het algemeene register dus noodzakelijk zijn en daarbij zal een scherper verdeling van hoofd- en ondertypen en variant-typen gewenscht wezen. Nog is het te betwijfelen of een algemeen register mogelijk is; bij het bestudeeren der Indonesische sprookjes bleek mij, dat er maar een gering aantal in het systeem van Aarne pasten en dat het aanbeveling zou verdienen een nieuwe indeeling voor dit materiaal te kiezen.

Met ijver is dit deel van de taak voortgezet. In den loop der jaren zijn verschenen „Finnische Märchenvarianten” door Aarne (F. F. 5), „Katalog der Märchen der finnländischen Schweden” door Hackmann (F. F. 6, waarnaast vooral geraadpleegd moet worden de door het Svenska Litteratursällskap i Finland”, uitgegeven serie „Finlands Svenska Folkdiktning”), „Verzeichnis der finnischen Ursprungssagen” en „Variantenverzeichnis der finnischen Deutungen von Tierstimmen und andern Naturlauten”, beide door Aarne (F. F. 8 en 9). Hästesko gaf een „Motivverzeichnis westfinnischer Zaubersprüche” (F. F. 19), Aarne daarna een deel „Estnische Märchen- und Sagenvarianten” en „Finnische Märchenvarianten, Ergänzungsheft 1 (F. F. 25 en 33). Prof. Tille gaf een met korte inhoudsopgaven vermeerderd „Verzeichnis der böhmischen Märchen (F. F. 34, nog niet voltooid), Maurits de Meyer een register over „Les Contes populaires de la Flandre” (F. F. 37), eindelijk Reidar Th. Christiansen „The Norwegian fairytales” (F. F. 46, uitvoeriger in zijn „Norske Folkeminne” utgjevne av Den Norske Historiske Kildeskriftkommission).

In aansluiting aan deze materiaal-verzamelingen verschenen twee andere series, die deels de methodiek en algemeene kwesties van de folklore betreffen, deels op deze methode gegrondveste onderzoekingen bevatten. Tot de eerste soort behooren, alweder van den onvermoeiden Antti Aarne, twee oriënteerende werkjes, die geen folklorist ongelezen mag laten, een „Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung” en een „Uebersicht der Märchenliteratur” (F. F. 13 en 14). Van de hand van Johannes Bolte, den bekenden Deutschen folklorist, die in samenwerking met den Praagschen hoogleeraar Polivka de voorbeeldig bewerkte „Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm” uitgaf, verschenen „Name und Merkmale des Märchens” (F. F. 36) en „Zeugnisse zur Geschichte der Märchen” (F. F. 39). Eindelijk onlangs van Mogk een kleine studie „Novellistische Darstellung mythologischer Stoffe Snorris und seiner Schule” (F. F. 51).

Ook in het toepassen der methode op het onderzoek van bepaalde sprookjes gaf Aarne aanvankelijk de leiding. Hij schreef

achtereenvolgens „Die Tiere auf der Wanderschaft” (F. F. 11), „Der Tiersprachenkundige Mann und seine neugierige Frau” (F. F. 15), „Schwänke über Schwerhörige Menschen” (F. F. 20), „Der Mann aus dem Paradiëse” (F. F. 22), „Der Reiche Mann und sein Schwiegersohn” (F. F. 23) en „Vergleichende Rätselforschungen” (F. F. 26—28). Op het gebied van het volkslied bewogen zich zijn studies over „Das Estnisch-ingermanländische Maïelied” en „Das Lied vom Angeln der Jungfrau Vellamos” (F. F. 47 en 48). Naast hem behooren de beide uitstekende onderzoekingen van den Noorschen folklorist Christiansen genoemd te worden „Die finnischen und nordischen Varianten des 2 Merseburgerspruches” (F. F. 18) en „The tale of the two travellers” (F. F. 24), benevens de waarlijk magistrale studie van Prof. Walter Anderson te Dorpat over de Middeleeuwsche Schwank „Kaiser und Abt” (F. F. 42). Hierbij sluiten zich aan „Der Singende Knochen” van Mackensen, „König Drosselbart” van Philippon en „Die Legende von den 2 Erzsündern” door Andrejev (resp. F. F. 49, 50 en 54). In dezelfde lijn ligt de uitvoerige studie, die Graf wijdde aan „Die Grundlagen des Reineke-Fuchs” (F. F. 38).

In den loop der tijden heeft de bond der Folklore Fellows haar belangstelling ook uitgebreid tot andere gebieden der folklore. Aan bepaalde quaesties der Sittenkunde zijn belangrijke en omvangrijke publicaties gewijd. Ik noem van deze „Der Ackerbau” door Rantasalo (F. F. 30, 31, 32 en 55), „Die dämonistischen Krankheiten im finnischen Volksaberglauben” door Manninen (F. F. 45) en „Die Religion der Ostslaven” door Mansikka (F. F. 43). In de laatste jaren worden de F. F. Communications gebruikt, om reeds vroeger in het Finsch geschreven verhandelingen in het Duitsch uit te geven; hierdoor worden deze belangrijke onderzoekingen wel binnen het bereik van een grooter publiek gebracht, maar nieuw folkloristisch materiaal wordt niet geleverd. In een serie over de godsdiensten der Finsche volken „Suomen Suvun Uskonnot”,¹⁾ heeft Karjalainen een uitvoerig werk „Jugralaisten uskonto” geschreven, dat nu vertaald is als „Die Religion der Jugra-völker” (F. F. 41 en 44). Van Kaarle Krohn verschenen „Magische Ursprungsrunen der Finnen” (F. F. 52, reeds in 1917 uitgegeven als „Suomalaiset Syntyloitsut”) en het begin zijner „Kalevala-Studiën” (F. F. 53). Dit laatste is de vertaling van het buitengemeen belangrijke werk „Kalevalan kysymysiä” (Helsinki 1918), waarin geheel nieuwe opvattingen over de Finsche poëzie worden uitgesproken. In dit verband zij er op gewezen, dat de varianten dezer poëzie in een verzameling onder den titel „Suomen Kansan Vanhat Runot” worden uitgegeven, een werk van zoo-

¹⁾ In deze serie verschenen verder „Suomalaisten Runojen uskonto” van Kaarle Krohn, „Lappalaisten Uskonto”, „Permalaisten Uskonto” en „Tshere-missien Uskonto” van Holmberg.

danigen omvang, dat daarbij de Engelsche collectie van Child en de Deensche van Grundtvig verbleeken.¹⁾

Dit is, met uitzondering van eenige kleinere nummers²⁾, de werkzaamheid der Folklore Fellows. Hoe dankbaar men ook zijn mag voor de belangrijke bijdragen op velerlei gebieden der folklore, zooals ik die op het laatst vermeldde, het hoofdwerk door deze publicaties bereikt, is buiten kijf de rijke materiaalverzamelingen, die binnen het bereik van de onderzoekers gebracht zijn. Ook de onderzoekingen over enkele sprookjes zijn van veel belang, maar het is te betreuren, dat haar aantal nog zoo gering is gebleven. Tot oplossing van algemeene quaesties, als die over het ontstaan en de verspreiding der sprookjes, leveren ze nog volstrekt onvoldoende materiaal, daar men uit de geschiedenis van een tiental sprookjes nauwelijks tot algemeene conclusies gerechtigd is. De geleverde specimina zijn echter wel voldoende, om de waarde der methode daaraan te toetsen.

Ik merkte reeds op, dat het noodig bleek, ten einde het overweldigende variantenmateriaal geschikt te maken voor een wetenschappelijk onderzoek, in de eerste plaats de onoverzichtelijke massa van opteekeningen in een aantal onderling vergelijkbare groepen te verdeelen. Het lag voor de hand, de traditie van elke ethnologische eenheid op zichzelf te beschouwen. Maar hoezeer het waar is, dat nicermalen een volk een eigen vorm aan een algemeen verspreid sprookje kan geven, het is niet minder waar, dat in vele gevallen dergelijke populaire verhalen zich verspreiden zonder zich in het minst te bekommeren om verschillen van volksaard of taal. Geografische samenhang is van meer gewicht dan ethnologische. Zoo zal een Slavische enclave in een overigens Duitsch gebied in het algemeen een sprookje in den vorm harer Germaansche omgeving kennen. Daarentegen kunnen de verschillen bij volken, die een uitgestrekt gebied bewonen, aanmerkelijk zijn. Als werkmethode is deze indeeling wel aan te bevelen, mits men ze zeer soepel toepast. Natuurlijk mag men ook nooit een sporadisch optredenden vorm elimineeren ten gunste van den in een bepaalde streek overheerschenden, daar hij goede diensten bewijzen kan bij de vergelijking met gelijksoortige varianten, die bij andere volken voorkomen. Bij de groepsgewijze behandeling moet men er dus toch elk

¹⁾ De uitgave geschiedt onder de auspiciën van het Finsche Literatuur-genootschap. Verschenen zijn vier deelen „Vienan Läänin Runot” door Niemi (1908—1921) drie deelen, „Länsi-Inkerin Runot” door Salminen (1915—1924) twee deelen „Hämeen Runot” door Hämäläis-Osakunta (1917—1918).

²⁾ Deze zijn verslagen van werkzaamheden (FF 4, 7, 12, 16, 21 en 29 na 1919 gestaakt) en necrologen van Moltke Moe (door Olrik FF 17), van Olrik en Dähnhardt (door Krohn en Mogk, FF 29), van Eliel Aspelin Haapkylä en Karjalainen (door Krohn, FF 35 en 40).

oogenblik op verdacht zijn, dat de groep een willekeurige aaneenvoeging van zelfstandige eenheden is.

De onderzoekingsmethode zelve gaat uit van de volgende overwegingen. Haar doel is te vinden welke de oorspronkelijke vorm van een sprookje is en tevens waar zich die het eerste ontwikkeld heeft. Uit het varianten-apparaat moet dus de oervorm worden afgeleid en dit geschiedt langs logisch-analytischen weg. De Finsche school stelt voorop, dat de vorm, die het vaakst wordt aangetroffen of het verste verbreid is, in het algemeen oorspronkelijker moet zijn, dan een minder verspreide. In de tweede plaats: de vorm, die het meest logisch en natuurlijk is, verdient de voorkeur. Inderdaad zal de onderzoeker herhaaldelijk deze grondregels bevestigd vinden. Indien een sprookje, dat in groote deelen van Europa en Azië in een bepaalden vorm aangetroffen wordt, in een begreind gebied een afwijkend motief vertoont, mag men aannemen, dat dit een lokaal beperkte wijziging is. En eveneens, indien de ontwikkeling van het verhaal door een bepaald motief in werking treedt, zal een vorm, waarin dit motief ontbreekt en de handeling dus zonder directe aanleiding is, onoorspronkelijk zijn.

Maar het is gevaarlijk te generaliseeren. Als axioma voor het wetenschappelijk onderzoek gesteld, bewijzen deze principes, hoe zeer deze geografisch-historische methode rechtstreeks uit de literair-historische wetenschap is afgeleid. En daar het object van het onderzoek niet een reeks individueele scheppingen is, met een zelfde thema tot basis, maar juist een collectief verschijnsel, moet men rekening houden met de zeer bijzondere eigenschappen van zulke volksoverleveringen. Bovendien komt in deze logische grondregels een gevaarlijk mechanisch element in het onderzoek. Een deigelijke redeneering past wel voor het onderzoek van een aantal literaire fenomenen, die ieder hun zelfstandige waarde als een zuiver persoonlijke schepping hebben; zij is ontoelaatbaar voor het onderzoek van de varianten eener volkstraditie, daar de traditie hier het voorwerp van onderzoek is en de varianten daarvan min of meer toevallige representanten zijn. Door dit uit het oog te verliezen, loopt men gevaar het onderzoek te filologisch te maken. De onderzoeker vergelijkt de driehonderd varianten, die hem bekend zijn, en door alleen deze in zijn onderzoek te betrekken verwaarloost hij honderden andere, die door de folkloristen nog niet ontdekt zijn. Indien men van een beperkt gebied als het Finsche uit nageenog elke gemeente een variant bezit, kan men aannemen, de Finsche traditie te kennen en dus mogen de varianten, te samen genomen, met de overlevering gelijkgesteld worden. Maar als men uit het onmetelijke Russische gebied maar tien varianten bezit, en dit geringe aantal is het gevolg van een onvoldoende inzameling der volks-

overleveringen, dan heeft men een zoo toevallige keuze uit de traditie, dat men de hieruit getrokken conclusies met het grootste voorbehoud moet aanvaarden. Indien dan de resultaten van het onderzoek gebaseerd zijn op een logisch-vergelijkend onderzoek van dit beperkte aantal varianten, dan hebben wij slechts geringe zekerheid omtrent het wezen en de ontwikkeling van een volkstraditie; veeleer heeft men de onderlinge relatie van een aantal teksten vastgesteld. Hetgeen iets geheel anders is.

Het mathematische karakter dezer methode schijnt voor den onderzoeker het volgen van een vaste lijn mogelijk te maken en hem dus te voeren tot onaantastbare resultaten; het brengt echter het groote gevaar mee, dat men te weinig rekening houdt met het feit, dat men niet een bepaald, maar beperkt aantal teksten te onderzoeken heeft, en langs de toevallige keuze der opteekeningen tot de daaronder liggende homogene massa der volksoverlevering moet trachten door te dringen.

Ditzelfde euvel blijkt nog op andere wijze. Indien de onderzoeker voor zich heeft een aantal Europeesche varianten, alle in de 19de eeuw opgeteekend, en daarnaast eenige Aziatische, die uit de eerste eeuwen onzer jaartelling dateeren, dan zal hij er licht toe komen, aan de laatste een grooter gewicht toe te kennen en te besluiten, dat het sprookje uit Azië naar Europa gebracht werd. Ofschoon ik zelf de overtuiging bezit, dat inderdaad een groot deel onzer Europeesche volksverhalen uit Indië herkomstig zijn, zoo meen ik toch, dat men slechts bij uitzondering het onweersprekelijk bewijs hiervan kan leveren.¹⁾ En eveneens veroorlooft de toestand van onze kennis der vroeg-middeleeuwsche Europeesche literatuur ons nauwelijks het besluit te trekken, dat de sprookjes eerst in de latere middeleeuwen Europa binnendrongen, al moet ik ook erkennen, dat ik een dergelijke zienswijze wel deel.²⁾ Wij blijven dus toch gevangen in een vooroordeel, dat voortspruit uit de fragmentarische kennis der volkstradities, en hoezeer wij dit ons ook voorhouden, het onderzoek dwingt ons de bekende varianten als de eenige te beschouwen.

Overigens is er ook theoretisch wel wat af te dingen op de grondbeginselen der historisch-geografische methode. Is het sprookje inderdaad wel een logisch product? In mijn opstel over „De Folklore van Oost-Indië” (Vragen des Tijds 1925, II, 1—31) heb ik er

¹⁾ Soms schijnt een Indische oorsprong door de vergelijking van het Indonesische met het Europeesche materiaal mogelijk; zie mijn opstel „Het Sprookje van Sterke Hans in Oost Indië”, in *Volkskunde*. In de talrijke geschriften van Emmanuel Cosquin vindt men herhaaldelijk voorbeelden van den samenhang tusschen Indische en Europeesche overleveringen. Is de samenhang vastgesteld, dan geven vaak historische overwegingen den doorslag.

²⁾ Zie mijn reeds eerder genoemd opstel: „De Wetenschap der Sprookjes”.

op gewezen, dat de Indonesische sprookjes op menigen verzamelaar een geheel onlogischen indruk maakten. „De inlander”, om Pater Geurtjens aan te halen, „gaat niet zoeken naar het naadje van de kous en evenmin als op den inhoud der verhalen oefent hij kritiek uit op derzelver opbouw en samenhang”. Waarom zou dit in het primitieve Europa anders zijn geweest? Ook in den oorspronkelijken vorm onzer sprookjes kunnen dus tegenstrijdigheden voorkomen zijn; er konden motieven in optreden, die ons ongemotiveerd toeschijnen. En eerst in den loop der latere ontwikkeling, onder den invloed eener toenemende beschaving kunnen die onlogische fouten zijn opgemerkt en verwijderd. Het is immers wel mogelijk, dat die tegenstrijdigheden steeds bestaan voor ons logisch-onderscheidend oordeel, maar volkomen opgelost worden in het primitief-mythologische denken van een natuervolk.

Zoo is ook de stelling, dat de meest verspreide tevens de meest oorspronkelijke vorm zou zijn, niet in haar algemeenheid te handhaven. De geschiedenis der overlevering is ons zoo weinig bekend, dat wij niet kunnen beoordeelen, of een nu sporadisch optredende vorm niet evenzeer het overblijfsel van een vroeger algemeener voorkomenden vorm was, die door jongere loten der overlevering werd verdrongen, als een geografisch beperkt gebleven vernieuwing. Ook hier moet elk geval op zich zelf beschouwd worden en het is niet geoorloofd, algemeen geldende regels op te stellen.¹⁾

Wanneer er dan zulke bezwaren tegen de Finsche methode bestaan, bezwaren van zoo principieelen aard, dat men de op deze wijze bereikte resultaten slechts met groote reserves kan aanvaarden, doet men dan niet beter haar vaarwel te zeggen? Ik ben van meening, dat dit voor de ontwikkeling der folklore zeer noodlottig zou zijn. Beter een gebrekkige methode dan in het geheel geen methode. De formalistische, haast wiskunstige werkwijze der geografisch-historische school is een reactie op het systeemlooze verklaren van een vroeger vorschersgeslacht. Haar karakter van reactie verklaart juist het straffe, scherp-analytische onderzoek. Het kan zijn, dat talrijke eigenaardigheden der volkstraditie nu niet tot hun recht komen of verkeerd worden beoordeeld, men mag daarom nog niet beweren, dat deze methode altijd en principieel onjuist moet zijn. Indien men een onderzoek leest, als dat van Prof. Anderson over „Kaiser und Abt”, dan wordt men wel zeer sterk overtuigd, dat dit onderzoek tot een prachtig en duurzaam resultaat heeft geleid. Misschien dat de Schwank, het spel van vernuft, eerder dan het sprookje zich leent tot een dergelijke wetenschappe-

¹⁾ Ik wijs hier op het artikel van Maurits de Meyer „De Studie der Volksvertelsels”, waarin ook eenige bezwaren tegen de Finsche methode worden ontwikkeld.

lijke behandeling. Met het volste vertrouwen pas ik deze methode dan ook zelf toe op een sprookje als dat van „Die Kluge Bauern-tochter”, omdat hier de aaneenrijging der motieven zoo willekeurig en voor een deel zoo uiterlijk is.

Wat het wondersprookje betreft, hiervoor geeft ons de Finsche methode niet de verklaring van zijn oorsprong en zijn wezen. Maar dit pretendeert zij dan ook geenszins. Zij tracht slechts te vinden dien vorm, waaruit zich in historische tijden de huidige traditie heeft ontwikkeld. Maar al kan zij geen antwoord geven op de laatste vragen, zij kan wel den weg vrijmaken, die voert tot een zuiverder formuleering, misschien tot een beantwoording. Wil men tot den achtergrond van het sprookje doordringen, dan moet men andere, meer speculatieve methoden volgen; de een zal zich verder wagen met psycho-analyse, de ander zal de mythologie te hulp roepen, een derde steun zoeken bij oude ritën en gebruiken. Maar met deze quaesties betreedt men een ander terrein. Het nog steeds brandende vraagstuk van de verspreiding en de plaats van herkomst der sprookjes kan alleen door de Finsche methode met tamelijk grooten graad van zekerheid worden opgelost.
